

СИН ГАРЯЧИХ СТЕПІВ

Зморшкуватий, пожовклий степ розкинувся на десятки кілометрів. І за кожною зморшкою причаїлась смерть, ладна першої-ліпшої хвилини вистромити своє чорне закривавлене жало.

Бій кипів десь далеко на правому фланзі фронту. Німці кинули всі свої сили, щоб за будьяку ціну прорватися через степ до гір.

Командира артилерійського богдановського полку, на якого було покладено завдання прикривати відхід лівого флангу, турбувала тривожна тиша на його ділянці, що якось враз урвала гарячку бою. Він знав, що натиск німців на правому фланзі і тимчасова тиша на лівому — не що інше, як хитрий маневр ворога. Він знав, що десь поблизу ворог нагромаджує танки, готує масований удар. Цього треба не допустити.

Уже кілька разів посилав командир розвідників-корегувальників артилерійського вогню. Але вони не могли добратися до скирти соломи, що стояла на відстані одного кілометра за лінією фронту. Не з'ясувавши, в якій зморщі місцевості причаїлися ворожі танки, не можна завдати їм удару. А час не чекав. Посилялись все нові й нові люди, але добратись до скирти, — єдиного зручного місця для спостереження, — їм не вдавалося.

Лівий фланг почав оживати після зовсім коротенької, несподіваної тиші.

— Товаришу командире, дозвольте мені спробувати щастя, — підійшов до майора червоноармієць штабної батареї Беков.

Командир рвучко повернув голову і довго дивився в темні, немов передгрозова ніч, очі червоноармійця. В них було стільки любові і бажання допомогти ділу, що командир не міг відмовити, хоча цей боець нічим не відрізнявся від інших, та й не помічав досі командир цього звичайного бійця, таких у нього тисячі.

— Тільки будь обережнішим, не ризикуй марно.

— Єсть, бути обережнішим.

Ваня Ярцев, щирий друг Бекова, зручно приладнав на спину розвідникові катушку телефонного кабеля, міцно обняв друга, до болю стиснувши долоню правої руки. Їхні очі зустрілись, і Беков відчув, ніби в нього вливалась нова, свіжа сила.

Тихо і вправно повз Беков, то еластично вигинаючись, то припадаючи до землі, ніби вростаючи в неї. Його стрункою і гнучкою постаттю завжди милувались товариші. Але зараз вона була невимовно красива, якось своєрідно красива, здавалось, що ця людина не повзе, а летить, гордо розправляючи крила, немов сокіл. Так принаймні здавалось Ярцеву, що спостерігав, як повзе його друг.

Навколо рвалися міни, свистіли кулі, гуркотіли снаряди. В нашвидку виритому бліндажі стояла насторожена тиша. Командир схилився над телефонним апаратом, усі чекали дзвонка із скирти — від нього залежало життя багатьох тисяч людей.

Секунди, немов краплі під зіпсованим краном, поволі набухали і, неохоче відриваючись, падали.

Ваня Ярцев весь час стояв коло входу до бліндажа і почервонілими від безсоння очима дивився в той бік, де злився з пожовклою травою його друг. І степ поволі відходив у туман, а на його місці з туману виростала спалена рівнина з далекими рожевими горами, що тонули в блакитній димці. Потім з'явилось небачене ним чудове місто з такою поетичною назвою: Ашхабад — місто кохання; воно виростало серед моря гарячих пісків і солончака, як чарівний сад казок Шехерезади.

Яскраво і реально відчутно розповідав про свою батьківщину Беков під час коротких передишок. Ярцев легко міг уявити батьківщину свого друга.

Телефонний гудок урвав мрії Ярцева. Він обернувся. В бліндажі — пожвавлення. Беков передавав, що добрався до скирти, шасливо виліз на неї і тепер виразно бачить кілометрів за два лівіше скирти скупчення ворожих танків, їх було до тридцяти. Він швидко передає орієнтири. Послали перший снаряд.

— Давайте 0,5 лівіше! — кричав з трубки збуджений, радісний голос.

Послали ще один снаряд.

— Накрили, накрили голубчиків! Прямо в центр!

Почали густо обстрілювати з двох батарей.

Беков побачив, як летіли в повітря танкісти, металеві шмаття схожих на гроби танків. Серце наповнилось ще незанимим, якимсь цілком новим для Бекова теплом. Він захопився. І не помітив, як спалахнула над ним сіра хмаринка розриву, потім друга... Німці здогадались, що хтось корегує вогонь, а корегувати можна тільки із скирти солами. І вони обстріляли її бризантними снарядами.

Іди звідси, юначе, ти чесно виконав бойовий обов'язок, іди, поки не замкнулось кільце смерті!

Та хіба може спокійно битися серце радянського бійця, коли він бачить, що не все зробив, що міг?

Беков помітив в улоговині, що праворуч від нього, понад батальйон німецької піхоти, яка мала несподівано кинутись і перетяти шлях нашим частинам. І знов у трубці польового телефону зазвучав схвильований голос Бекова, і знову загуркотіла наша артилерія.

Розвіявся дим, і від батальйону німців лишилися тільки каски та безформені шматки.

— Це вам за наречену мого друга! — кричав Беков.

Він добре пам'ятав повішену догори ногами з вирізаними грудьми, молоду українку — наречену Ярцева. Тільки за день до цього Ваня познайомив його з нею. Потім вони відступили від рідного села Ярцева, а вранці на другий день знов відбили село. Але вже не було кароокої дівчини з пишними чорними косами. Тоді він дуже ясно побачив свою дівчину, що працює в колгоспі в далеких гарячих степах. Таку ж струнку, теж з пишними чорними косами. Він на мить уявив її схопленою брудними руками гітлерівців.

— Знищити, знищити скажених собак тут, не пустити далі!

... Але чому нема відповіді із скирти? Марно кричить у трубку польового телефону командир, марно оглядає телефонний апарат.

Та от почувся кволий голос:

— Товариші, у вас є ще снаряди?

Командир, не слухаючи далі, перебиває його:

— Що трапилось, чому голос такий кволий?

— Та нічого, товаришу командир. Трохи по голові осколком погладило.

З його тону командир добре зрозумів, що рана серйозна.

— Петров і Тищенко! На виручку Бекова! Захопіть автомати!

Німці почали обстрілювати скирту запалювальними снарядами. Зайнялася суха трава навколо скирти. Але сама скирта стояла, наче висічена з граніту, наче вона не хотіла горіти, наче розуміла, що береже на своїх плечах просту, звичайну людину з серцем орла.

Тихим, ледве чутним голосом захрипіла трубка в бліндажі:

— Бачу колону автомашин з ворожою піхотою 0,40 лівіше від місця, де було скупчення танків.

В одну мить десяток снарядів навіки пришили до землі ворога, що поспішав до гір.

— Здорово, дорогії мої, здо...

У бліндажі всі завмерли, припавши до спостережних щілин.

Там, де стояла скирта, шугнув у небо величезний вогняний стовп.

— Таки запалили, прокляті!

Триста снарядів викинули німці по герою — високому смуглявому юнакові з гнучкою стрункою постаттю. Не встигли дійти послані на допомогу.

...І не стало червоноармійця штабної батареї. Та коли хто з богданівців потрапляє в тяжке становище, перед ним воскресає образ веселого, смуглявого простого юнака з гнучкою постаттю. Сміливим соколом проноситься він над ним, і тоді богдановець завжди виходить переможцем, окрилений безсмертним подвигом сина гарячих степів.

Травень, 1942.

Севастополь.

ПЕРЕМОЖЕНА СМЕРТЬ

Над крутим берегом моря наче вросла в ріденький чагарник зенітна батарея старшого лейтенанта Воробйова. Ні з повітря, ні з суші, ні з моря не можна було побачити батарею. В цьому відчувалась робота старшого лейтенанта.

Кілька разів, починаючи генеральний наступ на Севастополь, підповзав ворог до батареї, і помічав її тільки тоді, коли осмалював свою морду вогнем прямої наводки.

Цього разу справа була куди складніша. Полчища гітлерівців прорвали нашу оборону, піхота відійшла. Батарея лишилась попереду піхоти.

Високий лоб командира прорізала глибока зморшка. Напружена хвилина — і він рвучко повернувся до бійців, виставившись, як на параді.

— Ні кроку назад! Помремо коло гармат!

Його вродливе рухливе обличчя скам'яніло в спокої. Спокій командира передався бійцям гарматних розрахунків.

Шість танків підповзали до висоти. Кожна секунда зменшувала відстань. Вона вже доходила кількох десятків метрів.

— Прямою наводкою... вогонь! — урочисто звучав голос командира. Він заспокійливо діяв на нервових і нада-

вав віри їм у власні сили, він ще більше підбадьорював відважних—цей молодий, дзвінкий голос підтягнутого старшого лейтенанта.

Чільний фашистський танк якось кумедно став дибом і grimнувся набік.

— Ач, як мордою крутить, видно, гостинець не сподобався,— жартував присадкуватий, з веснянкуватим обличчям червонофлотець.

Ще три снаряди—і повалено башту другого танка, інші танки відмовились від частування і, круто повернувши, шодуху помчали назад.

Німці вирішили змінити тактику. Вони кинули проти батареї п'ятдесят автоматників. Мов гадюки, повзли між кушами фашисти, намагаючись оточити батарею.

Батарея старшого лейтенанта Воробйова стала в центрі уваги німецького командування. Зламати опір батарейців—і відкривається шлях до бухти.

Навколо батареї затріщали автоматні черги. Тоді рушили танки. Їх було вісім. За ними посунула піхота.

Відкрили вогонь з гармат по танках, відстрілюючись з гвинтівок від напосідання автоматників. А часто доводилось повертати жерла гармат у небо, відбиваючи атаки „Мессершміттів“ та „Юнкерсів“.

— Нам треба виграти час і завдати якомога більше шкоди ворогові. Ми повинні дати можливість перегрупуватися нашій піхоті,— рубав слова Микола Воробйов, уважно розглядаючи ворога, що все ближче й ближче підходив.

Стріляти з гармат ставало майже неможливо. Автоматники засипали кулями гарматні обслуги.

— Треба негайно виділити частину людей з обслуги для боротьби з автоматниками,— звернувся Воробйов до комісара батареї Донюшкіна.— Візьміть на себе керування цією справою.

Озброївшись гвинтівками та автоматами, група бійців під командою комісара кинулась на німців, що стріляли по гарматних обслугах уже з дальномірного окопу. Червоноармійці й червонофлотці в упор розстрілювали фашистів, що так близько підступили.

Микола Воробйов сам керував наведенням гармат. Він бив то по танках, то по ворожій піхоті. (Літаки вже дали спокій батареї, бо дуже близько була німецька піхота).

Підпалили ще один танк.

— Шрапнеллю по виповзаючих з танка!— командував старший лейтенант.

Бризкаючи полум'ям, спалахнув білий клубок диму коло самого танка, і фашистських танкістів спіткала доля їх ненадійної машини.

Часті розриви шрапнелі примусили піхоту, що валила слідом за танками, залагати. Але танки не повертали назад. Вони напосідали на батарею, люто обстрілюючи її з гармат і кулеметів.

Великий чорний танк виповз на пагорбок і от-от мав роздушити одну з гармат батареї. Стріляти по ньому не можна було, вже занадто близько підійшов він до гармати.

— Протитанковими гранатами під гусениці—вогонь!— спокійним рівним голосом скомандував Воробйов. Він навіть не повернув голови до цього танка, не кидаючи стріляти по інших двох, що обходили батарею з правого боку. Тільки коли-не-коли він піднімав праву руку і спокійно погладжував чорні вусики, що тонкою рискою лежали на нижній білій шкірі вузької верхньої губи.

Глухо вдарили один по одному два вибухи, і танк, що хотів роздушити гармату, спинився. До нього підскочили червонофлотці й добивали крізь спостережні щілини танкістів, що лишилися ще живими. Тим часом ворожий снаряд вцілів просто в жерло воробйовської гармати. Як стебло кульбаби, розвернулось стальне жерло.

Група Донюшкіна знищила всіх автоматників, що зайшли в тил, і заходилась очищати чагарник з лівого боку батареї. На допомогу автоматникам ворог кинув цілий взвод піхоти. Група Донюшкіна опинилась відрізаною від батареї.

Воробйов посилає на виручку майже всіх не пораниених бійців, обслуговувати гармати лишилися люди з відірваною рукою, з закривавленими грудьми...

...А вдалині, над синіми просторами моря, підносилося місто, увінчане величною будівлею панорами. Незрима слава, що вічно сяє над Севастополем, сходила до батарейців і ставала в їх лави, як реальна сила, як жива традиція.

Бійці з зосередженими, спокійними, забризканими кров'ю обличчями напружено працювали.

Мов на молитві, стояв на колінах перед гарматою, з обличчям віруючого, вже немолодий заряджаючий. Він не міг підвестися, в нього осколками снаряда розтронені ноги. Але він не волав допомоги, він навіть не стогнав, тільки до крові закусив нижню губу, тільки руки, наче добре налажений механізм, виконували звичне діло. Він знав, за що вмирає. І тому так спокійно віддавав останні сили на славу перемоги життя. У нього, мабуть, була дружина,

діти. За їх спокій і щастя він, сходячи кров'ю, бив ворога. Він не звомпив перед лицем смерті, він не залишив поля бою, він не зрадив бойових товаришів.

...І в дні торжества народного не посоромиться дружина його набіглої сльози, і з гордістю розповідатимуть діти його про славу смерть батька коло мурів уславленого міста, і пам'ять про нього переживе віки...

Поруч, приладнавши на лафет гармати гвинтівку, лівою рукою стріляв червонофлотець. Права — безпорадно звисала вздовж тіла. Золотавий пушок укривав його верхню губу, а по лобі збігав тоненький струмочок крові. Та він не відчував болю, він бачив тільки ворога.

...І тихої місячної ночі, слухаючи солов'я з іншим, його кохана розповість легенду про нього, синьоокого матроса Чорного моря, що переміг ворога і свою смерть...

На підступах до батареї, як нове укріплення, виростав цілий вал з ворожих трупів і підбитих танків. Жерла гармат розпеклися від безнастанного вогню, притупились штики червонофлотців, що розчищали підступи до батареї.

Лишилась тільки одна гармата і жменька людей. Вони притиснулись до рідної гармати і трошили ворога. А коли замовкла і ця гармата, загриміла моряцька пісня:

Розкинулось море широко ...

Вибухнув снаряд і Воробйова відкинуло вбік. Великий осколок розтросив нижню частину обличчя. Все попливло кудись далеко, все затягло туманом, тільки синя смужка моря прорізувала криваво-чорне мариво. Потім на неї почала насуватися чорна маса. В голові промайнула остання думка:

„Прямо на мене суне танк“, — і він відчув усім своїм еством, як по нервах, стягуючи їх у клубок, повзе залізний брязкіт гусениць.

Рівно через місяць після залишення нашими Севастополя я їхав на інші фронти. В Сухумі довелося довго чекати поїзда. Стояла нестерпна субтропічна спека. Я пішов на пляж.

Серед численної різноманітності загорілих тіл вирізнялась особливою білістю худорлява струнка постать. Таку я десь бачив. Мої очі спинились на ній. Я згадував. І як завжди буває, коли довго дивився в спину людині, вона, ніби відчуваючи твій пильний погляд, оглядається. Рвучким, нервовим рухом струнка постать обернулася. Очі зустрілись і ми кинулись один до одного. Сльози радості набігли на очі: я думав, що його нема серед живих...

— Бачите, лишився живим. Зласкавилась доля. Коли мене стукнуло осколком, я знепритомнів, останнє, що врізалось у пам'ять — це безкраю сине море і туша танка, яка з брязкотом сунула на мене. Тільки в госпіталі я прийшов до пам'яті. Виявилось, що нашим вдалося тимчасово відкинути німців. Тоді мене й підняли.

Він лишився таким самим, як був. Голос тільки змінився. Став якимось глухим і трошки шепелявим. Я спитав про причину.

— Це чудо радянської хірургії. В мене обидві челюсті золоті, а піднебіння платинове.

Тільки тепер я звернув увагу на ще помітні шви на щоках — сліди нарощування шкіри.

Ми довго плавали, потім довго сиділи на гарячому піску сухумського пляжу, згадуючи друзів-севастопольців, гарячі бої коло мурів міста, що стало таким рідним і близьким.

Прощаючись, я спитав про долю Донушкіна.

— Пробився до партизанів у гори. А я їду на другий фронт. Ледве відпросився. Все намагались послати на відпочинок. Але який же тут, у чорта, відпочинок, коли німець ще тріпочеться!

Ми розсталися. Він швидко пішов пальмовою алеєю, боячись спізнитися на пароплав. Під промінням субтропічного сонця на його високих вузьких грудях сяяла золота зірка і орден Леніна.

Серпень, 1942.
Північно-Кавказький фронт.

ПЕРШЕ КОХАННЯ

I

Широко розчинились двері і в світлу, повну сонця і повітря, палату линув струмінь травневих запахів. Потім увійшов гурт дівчат. І палата вщерть наповнилась таємничим шерехом платтів, задзвеніли, наче весняні струмки, тихі, лагідні голоси. І на душі стало ясно і сонячно, і на обличчях бійців засвітились усмішки.

Тільки по обличчю червонофлотця Вані Бутенка пробігла тінь. По серцю застукотіли розпечені молоточки, сльоза залоскотала очні орбіти, але не виплила на поверхню — очі щільно затулив вибух снаряда на Мекензієвих горах.

— Ніколи не побачу життя!— ударило важким молотом по серцю. І він повернувся до стіни.

Перед ним постала у всіх подробицях картина взяття Безіменної висоти. Купи вбитих фашистів. Тікаючи, ворог кидає кулемети, міномети, гвинтівки. А потім, коли ще дужче натиснули на німця хлопці в тільняшках, солдати кидали сумки, зривали з пояса фляжки і шпурляли на землю. Звитяжний і красивий був нестримний порив уперед. Їм сказали, що від захоплення висоти залежить доля тисяч бійців, які обороняють Севастополь. Він біг попереду, прокладаючи собі шлях надійним тригранним штиком. Потім перед ним зметнувся чорний стовп диму, потім, потім...

Але на душі було радісно, вже не стукотіли по серцю розпечені молоточки.

Він не міг бачити розмовників, але він і не чув того, що розповідав військлікяр гуртові дівчат. Всі дивились у його бік. І якби Ваня хоч би разок глянув на спрямовані до нього очі дівчат, він зовсім забув би про своє горе, особливо помітивши погляд високої дівчини в рожевому платті, що щільно облягало тіло.

Лікар замовк. Відвідувачки пішли до поранених. Тільки дівчина в рожевому платті стояла на одному місці.

Ваня Бутенко повернувся в другий бік. Дівчина рвучко оглянулась. Дивлячись на цей рух, можна було напевне сказати, що вона думала про червонофлотця, який рятував життя своїх товаришів, ризикуючи власним.

Промінь сонця впав на Бутенка, освітивши молоде, майже дитяче обличчя. Дівчина ступила вперед і рішуче пішла на сонячний промінь, ніби боялась, що він зникне, сховається, і тоді, тоді вона втратить своє щастя. Вона бачила тільки його, цей промінь сонця, що освітлив обличчя, яке вона не могла собі уявити.

— Здрастуйте!— звернулась вона до Бутенка. Голос її тремтів. Усі слова вилетіли з голови.— Ми принесли вам... цигарки... От шоколад. Куріть.

Щоки, кольору її плаття, згустили краску.

— Так вас тут багато біля мене?— спитав Бутенко. Голос цієї дівчини знову стривожив груди, що вже були заспокоїлись. Такого голосу він ніколи не чув. Вона немов гладила ним його волосся, так ніжно, ласкаво. Цей оксамитовий голос розтопив у собі всі його слова. Він не знав, що йому говорити дівчині.

— Так, тобто, біля вас я, одна я... але вони теж придуть...

Він хотів сказати, що йому хороше з нею, що не треба більш нікого, але язик вимовив інше:

— Нехай приходять! Обов'язково!

Вона чомусь розсердилась на себе, і подала йому руку.

— Ну, до побачення, видужуйте. Я дуже поспішаю. Я... ми ще прийдемо,— незвично швидко сипала вона слова.

Бутенко відчув дотик її руки. „Яка ласкава рука“— пробігло блискавкою по тілу.

Дівчина швидко пішла до дверей. Тільки на ганку гостпталю вона присіла і довго чекала подруг.

— Ти чого так швидко вилетіла!— звернулись до неї подруги, побачивши Галю Барвінок на ганку.

— А то як ви, набридають так довго хворим людям,— гнівалась Галя.

— Дивіться, вона плаче?! Йй-богу, сльози!

— Дурна ти, Ньюро,— і Галя пішла від подруг.

Вона йшла вулицями, нікого й нічого не помічаючи, нічого не думаючи. Тільки опинившись дома, опам'яталась.

— Яка брудна кімната,— скривилась Галя.

Вона вперше побачила пил на лампочці і трохи покошений килимок над ліжком. І чому це сусіди вихваляють її, що вона чепуруха, хазяйка, що кімната її хоч на виставку. Невже вони не помічали цього? Але вона спіймала себе на тому, що і вона до сьогоднішнього дня теж не звертала уваги ні на лампочку, ні на килимок. А чому? І раптом вона відчула всім своїм еством промінь сонця, що освітлив обличчя червонофлотця, і в грудях пробігли то холодні, то теплі струмені.

— Невже? Невже?— билось у грудях.

Вона погано спала цієї ночі. Перед нею проносились картини боїв, сліпий червонофлотець звільняв від лютої каторги людей, його боялись німці, тікали від нього. Та от підбігає командир і каже, що для врятування тисяч бійців треба пожертвувати життям сліпого червонофлотця. Він, не задумуючись, іде на смерть. От він упав. Над ним стоїть товстий німець, заміряючись штиком. От німець розмахнувся, але вона скочила йому на спину і повалила на землю. Сліпого червонофлотця врятовано. Він обняв її і вони йдуть квітчастим запашним лугом, садами і приходять в її кімнату.

А вранці їй соромно було згадувати нічні видива. Їй соромно було навіть дивитись у вічі подругам, їй здавалось, що вони все знають. Минув день, другий, третій і згладилось перше враження про сліпого червонофлотця.

Коли дівчата пішли, Бутенко довго не міг заспокоїтись, він весь час відчував на своїй руці дотик теплої, тугої, ласкавої руки. З інтонацій її голосу буйна фантазія юності зіткала виразний портрет дівчини. Він цілком змалював її постать, обличчя, очі, колір волосся, йому навіть здавалось, що він колись бачив цю дівчину, і що в неї на лівій щоді родимка.

І він боявся розпитувати товаришів про неї, щоб не порушити уявленого образу. Її звати конче Галею. Смуглява Галочка, як він її уявляв, завжди була з ним, підтримуючи його, надаючи йому сил, освітлюючи незряче життя світлом радості.

Вона ввійшла в його життя так, що він не уявляв його без неї. Він побудував новий світ, душею якого була Галя. Він чекав її щодня. І коли приходили відвідувачі, він весь перетворювався на слух, він хотів піймати хоч би одну нотку з її співучого голосу. Але ні один голос не скидався на її. Тоді він повертався до стіни і сліпа дійсність, немов важкий камінь, тисла його молоду душу. Ваня добре знав, що в країні, за життя якої воював, він не буде жебраком, нещасним, закинутим. Йому знайдуть роботу, його забезпечать, його оточать повагою люди, за щастя яких він так сміливо йшов уперед на Мекензієвих горах біля Севастополя. Він не боявся сліпоти. Кінець-кінцем він буде учитись і буде бачити світ іншими, духовними очима, очима знання. Але він уперше відчув подих кохання. І відчув так сильно, всією своєю істотою. „І навіщо це сталося на госпітальному ліжку, чому викликала це почуття випадково зустрінута дівчина, це дивно і по-дурному“, — думав Бутенко і силкувався викинути з голови уїдливе видиво. „Адже якби я глянув на неї очима, то напевно не помітив би, я ж бо сам створив образ такий, який мені подобається, а в дійсності, мабуть, усе далеко не так“.

Але кинути думати про дівчину, забутись він не міг.

Якось раннім ранком його розбудили, і він почув коло свого ліжка багато голосів. Лікар узяв його за руку:

— Ну, юначе, професор береться зробити вам операцію: складну операцію і, головне, не гарантуючи щасливих наслідків: можете стати зрячим, а може бути ще гірше.

— Що ж може бути гірше?

— Може паралізуватись рука й нога.

Бутенко ніколи не погодиться на цю операцію! Він уже ризикував багато разів, але там була цілеспрямованість, він ішов на смерть за життя товаришів, за життя свого народу, а тут він ризикує життям в ім'я невідомості. Це, поперше, а, подруге, він ризикує життям заради свого особистого, маленького щастя. Ні, ні, він не погодиться на цю операцію!

Але перед ним з непроглядної темряви вплив світлий образ дівчини, його перше кохання. І він твердо вимовив:
— Згоден.

III

Уранці Галя вийшла в сквер. Вона сіла навпроти клумби з трояндами. Це її улюблене місце.

Легко й радісно було на душі. Навіть війна не тьмарила її настрою. „Незабаром кінчиться війна,— думала Галя,— розіб'ємо ворога, і знову заклекаче радістю життя, як оцей фонтан, і наповниться пахощами, як оця клумба з трояндами“.

Її мрії урвала Варя Остюк. Вона з'явилась, як прикре нагадування про дійсність.

— Замріялась і не помітила тебе.

Варя була чимось схвилювана. Про це свідчили дві зморшки, що набігали на лоб під час хвилювання, потім вони десь зовсім зникали.

— Ти мрієш, а там люди вмирають, хороші люди.

— Навіщо ти кажеш так, навіщо?

— Це, моя люба, дійсність.

— Я знаю, але...

— Шкода. Таких мені дуже шкода,— сказала Варя і задумалась.

— Яких, скажи, яких?

— Пам'ятаєш героя оборони Севастополя, сліпого червонофлотця?.. Чого ти здригнулась, Галю?

— Кажи, кажи, що з ним?!

— Чого ти так хвилюєшся?

— А! Та я не хвилююсь, я так, просто... Згадала одно. Ну, не зволікай же, кажи швидше.

— Знаєш, йому запропонували зробити операцію, ризиковану операцію. Лікар казав, що раніш він категорично відмовлявся, і до нього востаннє звернулись з пропозицією. Він погодився, та ще як погодився! Цього ніхто не сподівався.

Галі хотілось думати, що, може, вона є причиною того, що він зважився зробити операцію. Але Галя відгонила ці

думки. Чому саме вона? І одночасно їй боляче було так думати.

— Тепер до сліпоти додався ще параліч руки. Йому якнайшвидше треба зробити вливання крові, а в них, як на зло, нема підходящої. Шукають та не знаю, чи знайшли.

Галя зосереджено дивилась на клумбу з трояндами. Раптом подув вітер, зашелестіли дерева, і промінь сонця, пробившись крізь листя платана, ковзнув по рожевій квітці. Галі здалося, що він опалив їй серце, і вона, ні слова не сказавши подрузі, швидко попрямувала до виходу із саду.

Вона стрибнула на приступку першого трамваю. Не доїжджаючи госпіталю, Галя, зіскочила і побігла, їй здавалось, що трамвай іде поволі що вона швидше добіжить.

— Я хочу бачити доктора, який лікує сліпого червонофлотця,— звернулась Галя до високого чоловіка в білому халаті, що сидів у діжурці.

— Ви що, сестра його?— спитав лікар.

— Ні, я хочу дати йому свою кров.

— Це ж чудово! Може ваша підійде!— вигукнув молодий лікар і побіг по коридору.

Кров підійшла.

Галя бачила червонофлотця, говорила з ним, багато говорила, краще сказати, він багато розповідав їй про Севастополь, про своє життя. Здавалось, він хотів усе чисто розповісти, що знав, ніби боявся, що більше не зустрине її.

Галя йшла додому переповнена ним. Він розворушив в ній багато, багато того, що було в ній, але таїлось глибоко, що вона відчувала, але не могла пояснити. Він дивився на життя такими самими очима, як і вона. Але бачив усе далеко ясніше, глибше, яскравіше.

Тепер вона відвідувала його щодня. Це стало її потребою. Її вабив госпіталь, він став осередком її життя.

Ваня завжди багато і цікаво говорив. І з кожним словом входив в її істоту, заповняючи серце і душу без останку.

Переповнена новим, радісним почуттям, вона призналась про це своїй подрузі Нюрі. Вона не могла мовчати. Їй хотілось поділитися з кимнебудь, разом радіти. Але Нюра широко розкрила очі, здивовано знизала плечима:

— Як? Сліпого, з паралізованою рукою?

Галя довго дивилась на скривлене обличчя подруги.

— Мілководниця ти, Нюро,— нарешті сказала Барвінок, з жалем глянувши на невиразні очі рудоволосої дівчини. Досі вона не помічала пустих очей подруги. Вона немов

прозрівала, оточення з'являлося ніби в нових, виразніших формах і барвах.

— Глибше ми теж можемо плавати по життю,—відповіла Нюра, якимось особливо вигнувши стан і підбивши вгору свої кучерики, що вилізли спід берета.

— Іменно, плавати,—сумно похитала головою Галя, прощаючись з подругою.

Після цієї розмови вона ще гостріше відчула, що він став їй близьким, рідним.

І Галі раптом стало страшно. Вона уявила собі, що от він видужав і глянув на неї і вона, можливо, не сподобається йому. А вона любить, сильно любить! Вона не хоче, не може бути без нього. І вперше в житті її проїняло почуття надмірного егоїзму. „Навіщо я дала кров свою, нехай краще лишився б таким, але був зі мною“.

Галя злякалась цієї незнайомої, чужої думки. По спині полізли гідкі мурашки, вродливе обличчя викривила гримаса бридливості за такі думки. І вона, затуливши руками обличчя, кинулась у ліжко.

Гамірливий вечір великого міста засвітлював ліхтарі.

IV

Ваня Бутенко швидко видужував.

— Наші справи, юначе, посуваються блискуче. Дякуйте вашій рятівниці, отій надзвичайно симпатичній дівчині. Знаєте, що видужання ваше вирішували хвилини. Якби на годину пізніше влити вам кров, марні були б усі сподівання.

В каламутному сірому світлі Ваня вирізняв обличчя лікаря і думав у такт до його слів: „Вона не тільки цим моя рятівниця“. Вона лікувала його чарівним подихом життя, нестримним пориванням до світла, до сонця.

Лікар довго щось говорив. Але Бутенко не слухав його. Він поринув у чудесний світ недалекого майбутнього. Він довіку буде з Галочкою, вони ніколи не набридуть одне одному. Він буде працювати, буде вчитися. Незабаром він зовсім видужає і конче попроситься на фронт. Він хоче сам воювати за своє щастя. Добивши ворога, вони поїдуть на свою любиму Україну, в його рідну Полтаву—чудове місто-сад.

Але чому Галя не приходить уже другий день? Він міг би вже бачити її. Правда, навколишнє плаває ще в тумані, але її він добре побачив би.

Відчинились двері. Бутенко повернув голову. Він не міг розібрати, хто йде — чоловік чи жінка, але серце швидше забилося.

До нього підійшла дівчина.

— Добридень! О, та ви справжній герой, уже добре бачите! Я заходила вчора до Галі, вона лежить хвора.

— Галя захворіла? Серйозно?

— Ні, пусте, грип. Незабаром прийде до вас. Вона дуже зраділа, довідавшись, що ви почали прозрівати. От від неї записка.

Він узяв записку, але не читав, тільки міцно затис в кулаці. „Вона дуже зраділа, довідавшись, що я прозріваю, — віддавалось у голові кожне слово, — отже, тепер їй не буде соромно, що покохала сліпого. Соромно?.. А може, вона мене й не кохала. Так, жаліла тільки. А я, дурний хлопчисько...! Та й хто може полюбити сліпого? Гарний коханий — сліпий!“

Він не чув, як попрощалася з ним Варя Остюк, він не помітив навіть, коли вона пішла. Він лежав у тій самій позі з простягнутою рукою, міцно затиснувши в кулаці записку.

Його покликав товариш із суміжного ліжка. Бутенко здригнувся, перепитав його і неохоче відповів.

„А звідки я взяв, що коли вона радіє з мого видужання, то це значить, що їй важко було кохати незрячого? Хороша людина завжди радіє зі щастя іншої людини, тим паче коли кохає“.

Але це теж мало утішало. Він трохи заспокоївся, але десь глибоко щось скребло, на душі було неспокійно, незатишно.

На п'ятий день Галя видужала. Вийшла на балкончик. Вона ще чулася кволюю, але не могла перемогти невидимої сили, що поривала її в госпіталь. Вона повинна негайно ж піти і сказати йому, — навіщо відкладати до вечора, — що її посилають на роботу до іншого міста, що вона сьогодні вночі має виїхати, що він видужає і тоді конче приїде до неї і вони будуть разом... разом...

Серце вщерть сповнилось щастям і вона боялась докінчити свою думку.

Галя бігла вулицею. Але коли ступила на ганок госпіталю, ноги в неї підкошувались, вона вся тремтіла. Вона боялась переступити поріг. „А що як він уявляв мене не такою і я йому?..“

Вона знала, що не витримає вдару, надто міцно кохала її цілісна молода натура. Їй хотілось плакати або покликати когонебудь на допомогу.

Вона вже взялась за ручку дверей, зробила кілька кроків за поріг, але знов спинилась.

Невідома сила штовхала її в двері. Але десь глибоко всередині одноманітно й настирливо стукотіло: „А що як, а що як!..“

Вона через силу відірвала ноги від землі і пішла. Рвонула двері... Широкий промінь сонця вирвався зза віконниці у довгий коридор і різкою смугою перетяв на дві частини білі двері до палати. Як ножем різнуло по серцю. Вона здригнулась і спинилась. Трохи постоявши, ніби щось пригадуючи, вона рвучко повернула і швидко рішуче пішла до виходу.

Грудень, 1941.

Севастополь.

ЧОРНОМОРЦІ¹

Їх було п'ять. П'ять молодих дужих юнаків у безкозирках. На лентях безкозирок, що розвівалися на вітрі наче буйні чорні кучері, золотом горіли прості слова—Чорноморський флот.

Эх, ребята, черноморцы не сдаются никогда,
Эх, ребята черноморцы, золотые якоря.

В тихі місячні ночі, коли стихав бій, вони співали цю пісню. Потім заводили українську. Лагідні мелодійні звуки несли на море печаль по вітчизні, по загубленій милій, по старенькій матері, що очі виплакала за сином, який пропав без вісті.

Не плач, матінко, не журись, дівчино кохана! Близько час—і прилетять орли сизокрилі на рідну землю і заколосятся густо здобрений кров'ю чорнозем багатим урожаем. Квітами радості вкриється омолоджена запашна земля, очищена від бруду німецького, від чуми смрадної. А коли і не вернеться хто, коли йому випаде доля лягти кістями за землю рідну, його ніколи не забуде наш народ. В кожній

¹ В нарисі розповідається про героїчний вчинок п'яти червонофлотців—Героїв Радянського Союзу. Ось імена, що ніколи не зітруться з пам'яті народу, що вічно сяятимуть „прививом гордим к свободе, свету“: Іван Красносельський, Данило Одинцов, Микола Фільченко, Юрій Пашин, Василь Цибулько.

квітці, в кожному колосі, в пісні солов'їній буде битися серце героя, що кров'ю відстояв щастя людства.

І ще гучніше спалахувала бойова пісня:

Ех, ребята черноморці...

А місяць! Який невимовно красивий, яке ласкаво ніжне сяйво купається в ледь помітній хвильці густо-синього пересипаного сріблом моря. Від нього віє освіжаючою прохолодою.

Останні звуки пісні линуть в гори, їх підхоплює луна і ховає в далеких стрімнинах. Та не встигла ще відлунати моряцька пісня, як із заростів гірського дубняка, обгорнутого голубою димкою місячного сяйва, наче із чарівної казки, випливає різноголосасимфонія ні з чим незрівнянного солов'їного хору. І летється пісня під монотонне заспокоююче кумкання кривичок із інкерманських приморських очеретів.

— Зовсім, як Україна, — замріяно шепоче хтось.

— Ех, — браток, не бував ти, видать, на Курщині, — зітхає чийсь голос.

У кожного з них є кохана. І кожному хочеться бути коло неї в цю оповиту мріями ніч. Дивитися в сине море її очей і бачити в прозорому бездонні його своє щастя. І як спокійно і радісно буває в такі хвилини, і як схвилювано б'ється серце. О, неповторні прекрасні дні юності!

Та чи жива вона зараз?

І серце кожного прорізує вогневий ніж. Може замордував бандит німецький, увірвавшись у наш світлий дім? Може розтерзав її молоде тіло і зі сміхом штовхнув у пил розбитої війнами дороги? Тут солов'ї, а там голод кістлявою рукою схоплює за горло моїх рідних, близьких серцю радянських людей, що не встигли відійти з Червоною Армією.

І чути було в нічній тиші, як заскрипіли зуби у молодого моряка.

* * *

Кров'ю залила старі кримські гори вранішня зоря. Наче спалахнув пожаром білий Севастополь. І грянув хвалебний гімн життєві дружній солов'їній хор в зеленій гущавині дубняка. На берег моря вийшли рибалки. Почався мирний труд.

Раптом щось затріщало, обірвалося і покотилось, роздавлюючи народжуваний день.

Чорна потвора виповзла із ущлин темних і, фиркаючи вогнем, громихаючи бронєю, рушила на місто, що біліло на високих кручах, наче застигла могутня хвиля.

Сотні гармат стріляли, сотні бомбардувальників бомбили кожний метр землі, сотні танків вгризались у нашу оборону. Та ніщо не могло зломити захисників фортеці Чорномор'я.

Кожен день ворог кидав все нові й нові резерви, та вони знаходили собі безславну могилу коло стін міста слави.

День - у - день росли гори трупів німецьких та румунських солдатів, наче змагаючись з кримськими горами по височині.

Розлютована гадина напружувала всі сили і кидала на Севастополь все, що можна було кинути.

З підгір'я, прорвавши лінію нашої оборони, підповзали до бухти ворожі танки. Вони поспішали до пароплавів з пораненими. Ще трохи — і над транспортами з людьми нависне смертельна загроза, ще трохи — і німці прорвуться до бухти.

Бійці, що були на другому боці бухти, рвали на собі волосся в безпорадді.

Та що трапилось? Привидилось? Очі до болю вдивляються. Ні! То юнак в безкозирці. Та чого ж він біжить назустріч танкам? Нещасний! Кошмари дня затуманили йому мозок. Не витримав хлопець молодий, ума тронувся. Так! Так! В цьому немає сумніву. Подивіться, як театралью обвішався гранатами: навколо пояса і навхрест через груди.

Танк прямує на матроса. Із танка хлещуть криваві язички полум'я. Та червонофлотець не тікає від них. Він рветься до танка: танк до людини, людина до танка. Двобій? Нерозсудлива, людина! Перед тобою броня. Ти хочеш зірвати його зв'язками гранат? Але для цього треба засісти в укриття і звідти частувать непрошеного гостя.

Танк? Та що ж це таке? Очі спостерігачів розширились до безкраю. Та невже ж це дійсність? Схоже на буйну фантазію снів.

Танк спалахнув і зупинився. Всі бачили, як червонофлотець, порівнявшись з танком, щось кинув під гусениці.

Йому кричали, його вітали, як справжнього героя. Але чому ж він не ховається хоч зараз, адже він виконав ве-

лику справу, а другого танка зв'язкою гранат не зірвеш — це справжнє чудовисько.

І знов спостерігачів охоплює сумнів в правдивості баченого.

Ось червонофлотець замахнувся зв'язкою гранат, ось кинув, ось вибух. Але танк навіть не здригнувся. Полетіла ще зв'язка — ще спалах. Танк іде. Хотілось бігти, допомогти, вирвати з рук смерті нерозважного сміливця.

Але що він робить? Він кидається в рукопашну з танком. Він нападає на сталевого велетня! Він підставив богатирські плечі під гусениці. Невже він намагається повернути танк?

До спостерігачів долинув сильний молодий голос: „Хай живе Севастополь! Хай живе моя вітчизна!“ І червонофлотець кинувся під гусениці.

Танк якось неприродно підстрибнув і сховавсь в чадному клубку вогню. Обвішаний гранатами юнак зірвав силою свого життя гидку потвору, що несла смерть.

Тоді вибіг другий червонофлотець і зробив те ж саме. За ним третій... четвертий... п'ятий...

Спостерігачі переглянулись між собою, і стало соромно їм за своє недовір'я напочатку немислимого двобою, соромно за свої передбачення. Їм хотілось зараз же спокутувати свою провину перед безсмертною пам'яттю героїв подібним подвигом. І вони поклялись: бути гідними славної п'ятірки чорноморців.

Сім отруйних гадюк, закованих у броню, лежали знешкодженими.

Транспорти, забравши поранених, спокійно виходили з гавані.

* * *

Пройдуть роки, і багато, багато чого, укрившись пилом часу, зотліє, забудеться. Та в сяйві слави застиглого на високих кручах бурхливою хвилею міста сузір'ям Безсмертя буде сяяти подвиг п'яти юнаків-чорноморців. І на широких полотнах нової севастопольської панорами, на головному місці, кращі художники світу відтворять цю величну картину.

Серпень, 1942.
Сталінград.

БЛАКИТНА КВІТКА

Вона бачила розтерзані тіла таких же, як і вона дівчат. Вона чула їхній крик, стогін, передсмертний зойк, і потім довго дивилась на кинутих в bagno розбитого шляху. Вона бачила, як, сміючись і насвистуючи якусь веселу пісню, йшли геть німецькі солдати, вдоволені, що схопили таких юних, на плідній землі зрощених дівчат.

Вона довго не могла ні про що думати. Перед нею якось раптом постала яскрава картина недавнього цих дівчат, її подруг, швидко пронеслось перед очима власне життя, сповнене надій, веселощів, щастя. Вона ще раз подивилась на розпластані тіла, щоб запам'ятати, навіки запам'ятати, і твердою, упевненою ходою пішла в передвечірню синь поля.

Ранком вона стояла перед командиром Чапаєвської дивізії.

— Училась. Добре знаю кулемет. Вмію стріляти,— відчеканила вона.

Командир ніяк не міг збагнути, звідки у цієї ніжної блакитноокої дівчини такий рішучий тон, така упевненість в голосі. Вона чомусь нагадала йому голубу квітку ранньої весни. В її очах, в рисах її обличчя було щось пестливе, дитяче, весняне. І раптом такий твердий, безапеляційний тон. Вона не просила. Вона — вимагала. І командир не міг відмовити. Він хотів порадити їй іти працювати в тиловий госпіталь, але ці слова не наверталися на язик. Йому соромно було признатися самому собі, що він боявся висловити свою пораду. Та це було так.

І Ніна Анілова, ткаля одеської текстильної фабрики, стала кулеметницею.

Перевіряв її знання старий кулеметник, що косив з „Максима“ німців ще в вісімнадцятому.

— Ех, дочко, зів'янеш, так і не розквітнувши. Та хіба це баб'яче діло? Кулемет любить — во! — такі руки! — і він вивернув наче коряги, мозолясті, порепані від багаторічної праці руки трудівника. — А в тебе? Так, одне поняття, а не руки...

— А ви не побивайтеся, батьку,— проспівала ласкавим дискантом Ніна.

— Ну, от! Ну, от! — З таким голосом дітей нянчити, а не воювать.

Та дівчина виявилась напористою, треба було вчити.

Довго вчитися не довелось. Румунів гнали в наступ. Німцям потрібне було місто для грабежу, потрібне море для нових розбоїв.

Ніна подавала патрони „батькові“, як вона звала свого учителя. Вона пильно стежила за чіткими рухами рук старого кулеметника. Він ніколи не стріляв марно, тільки напевно. Часто ген на той горбок вискакували п'яні румуни. Горланячи щось незрозуміле, вони намагалися збігти вниз. Але далі шпиля їх не пускав „батько“.

Назад їм теж не вдавалось сповзти. Влучні черги пришивали мамалижників до землі.

Тоді на кулемет, що став поперек горла румунам, не даючи їм змоги перебігти через горб, обрушився вогонь чотирьох ворожих кулеметів і мінометної батареї. Міни пролітали над самісінькою головою. Вони зловісно свистіли і, здавалось, небачене свердло всвірдлювалось в спину. Цілі рої куль дзиччали, намагаючись найти дошкульне місце і будьщо ужалити.

Під прикриттям вогню румуни ще декілька разів намагалися перевалити через горбок. Але „батько“ не із лякливого десятку. Його не виведеш з рівноваги ні мінометним, ні кулеметним вогнем.

Та ось із балки вирвалась ворожа кіннота. Розмахуючи шаблями, вершники стрімголов летіли просто на кулемет. Ніна вп'ялась очима в кіннотників, що нестримно наближались. Їй хотілося, щоб швидше стріляв кулемет. Ось упав один, другий вершник. Та цього мало, мало! Їй хотілось, щоб вони попадали всі разом, ці розцяцьковані галунами вершники, що наче тільки но вискочили з циркової арени.

Кавалеристи зовсім близько. Треба підсилити вогонь. Але кулемет поперхнувся, закашлявся і замовк.

— Затримка, патрон засів! Давай багнет! Швидше багнет давай!

Ніна метнулась вбік, схопила у червоноармійця багнет, і кількома ривками підповзла до кулемета. „Батько“ лежав із закривавленою головою. Ніна несамовито крикнула від болючої несподіванки і обхопила руками голову свого вчителя. Старий кулеметник ворухнувся, одкрив очі:

— Прощай, дочко! Багнетом! Швидше, багнетом!..

Ніна кинулась до кулемета. Багнетом почала усувати затримку, але поперечний розрив патрона не піддавався усуненню. А вершники все ближче і ближче неслися, виблискуючи сталйними лезами клинків.

— Хлопці, патронів немає! — хтось крикнув за спиною Ніни і вона побачила, як тінь бійця метнулась назад.

Вона підняла голову. Двадцять два вершники вилетіли на сусідній пагорбок. Вона уже добре могла роздивитись розчервонілі пики з вираченими п'яними очима.

— Невже смерть? Така безглузда, — кольнуло в серце. Та руки Ніни спритно возилися коло кулемета.

І вона перемогла. Кулемет ожив. Ухватисті руки дівчини вп'ялись в рукоятку.

Вона не чула як застрекотав кулемет, лише побачила, як спіткнувся білий кінь, скинувши через голову вершника, як злетів другий румун, відкинувши далеко набік шаблю.

Вони були зовсім близько. Кулеметна черга пололила їх несподівано, саме в ту хвилину, коли вони вже галасували про перемогу. Круто повернувши, десяток вершників щосили гнали коней назад.

— Не випустити, не випустити, — шепотіла Ніна, поливаючи свинцевим дощем кавалеристів. І коли падав котрий з втікачів, вона цідила крізь зуби:

— За батька... за дівчат.

І ніхто у цю мить не зміг би пізнати лагідного, дитячого голосу Ніни Анілової.

Вона врятувала становище на цій дільниці, і командир довірив Ніні кулемет.

Тепер вона самостійна кулеметниця. Вона буде схожа на Анку, обов'язково буде схожа на Чапаєвську Анку, яку часто бачила на екранах кіно.

Тепер всі бійці в частині звали її — наша Анка. Звали її ще „Блакитна квітка“. Ця назва походила від важко передаваного словами виразу обличчя. Чи то очі освітлювали обличчя блакитним сяйвом, наче розливаючи свою густу голубинь по округлому, типово українському, обличчю дівчини, чи то загальний м'який усміхнений вид нагадував весняне голубе цвітіння, але з першого ж погляду вам приходило в голову порівняння з квіткою і саме блакитною.

Скоро весь гарнізон героїчних захисників Севастополя з гордістю і любов'ю промовляв ім'я цієї простої дівчини. На її бойовому рахунку росли все нові й нові подвиги. Орден бойового „Червоного Прапора“ горів на її високих дівочих грудях. Але вона залишилась такою ж сором'язливою, несміливою і, здавалось, навіть боязкою.

Землянка, в якій жила Анілова, була схожа на дівочу кімнату: чепурна, прибрана портретами і квітами. Бійці,

що жили в Нініному бліндажі, пишались цим. Немає слів, щоб передати ту загальну любов, якою оточували бійці Анілову. Вони намагались попередити кожне її бажання. Вони поважали в ній воїна, вони любили чесну ніжну дівчину. Можливо кожний з них мріяв бачити її своєю дружиною. Та ніхто про це не посмів би навіть словом обмовитися. Анілова була для них святинею.

— За таку дівчину і в пекло можна піти,— сказав мені одного разу боєць з її бліндажу. Потім додав, винувато подивившись мені в очі:

— Тільки ви, товаришу письменник, не передавайте їй моїх слів. Я такий ото дурний, не витерпів, від щирого серця сказав.

І я знав, що цього не можна говорити Аніловій. Обмовся я навіть ненароком про це і порушився б той лад життя, який живив Ніну силою, можна було вразити найсокровенніше серця і душі цієї дівчини, яке вона берегла лише одному, судженому, про якого мріяла, з яким вічно була думкою на далекому Південно-Західному фронті.

Зовсім несподівано прийшла з моря в Севастополь весна. Війнуло вогким вітерцем. Хмари поспішали на північ, щедро проливаючи тихі густі дощі. І потекли в море, награвючи весняних мелодій булькання і дзюрчання, ручаї талого снігу, і запарувала земля якимись непередаваними, але приємними, близькими і рідними пахощами провесни.

В них був і дух прілого листя, і ледь відчутний аромат проростаючих трав, і запах вологи, той майже неловимий запах, яким пахнуть весняні дощі. Земля почала омолоджувати себе квітами, різнобарвними квітами своєї рідної природи Криму.

Сходило сонце, голублячи землю теплом. Весело щебетали пташки, вони, здавалось, переповнили всі куці. Освіжала серце умиа щедрими дощами безкраю прозора голубінь неба.

В такий ранок вийшла Ніна з бліндажу, умилась горною джерельною водою, і ще радісніше стало на серці. Не вірилось, що лише вчора на цьому самому місці розігрався запеклий бій і вона майже в упор стріляла, викошуючи, наче осот, десятки гітлерівських молодчиків.

— І життя хороше, і жити хороше,— потяглася від задоволення Ніна і пішла збирати квіти.

А вони вабили до себе — то сніжно-білі крокуси з жовто-гарячим рябютиннячком, то голубі-голубі, як небо он там, над горами, проліски з жовтенькими вусиками, то

темносині, як море за бухтами, півники, що так принадно пахнуть шоколадом. І Ніна рвала їх, пригинаючись за кущами, щоб не виказати себе. Передній край оборони проходить всього-на-всього за двісті метрів. А квітів треба нарвати, обов'язково нарвати і прикрасити землянку.

Вона тримала в руках великий букет квітів. Тут були всі кольори, не вистачало тільки червоного, її улюбленого кольору. Вона знала, що десь недалеко ростуть червоні з різьбленими листями вогники. Пройшла ще трошки. Озираючись навкруги — крізь кущ наче полум'я війнуло. Виповзла. І перед нею прослалась велика галявина квітів, від яких, здавалось, пашіло жаром.

— Таким красивим було наше життя, — подумала Ніна. — Та ми його зробимо ще кращим.

Вона простягла руку, взялась за стеблину... Десь далеко тріснув глухий самотній постріл. Ніна стрепенулась і застигла блакитним проліском серед вогняного цвітіння.

Коли сонце піднялось вище кущів, її знайшли вже захопленою з протягнутою рукою до чарівної червоної квітки з різьбленими листям.

Травень, 1942.

Сева тополь.

ВІРНІСТЬ

Вона сильно любила життя — світле, радісне, сповнене сонцем бажаної роботи. І все це для Зіни зливалось в єдиному центрі — в любимому чоловікові. Повнота її життя щільно пов'язувалась з чоловіком — ласкавим і ніжним, мужнім і трудолюбивим.

Вони були задоволені життям. Більшого вони не бажали. Вони досягли свого щастя — маленького, коли поглянути з вишки робітника великого розмаху, великого, коли дивитися з точки зору простої сім'ї Баязітових.

Да, вони були по-справжньому щасливі. Перед її очима вічно стоять, як живі, спомини.

... Простора, добре прибранна кімната. Зіна легко, як птиця, впорхує — весела, задоволена.

— Квитки, квитки дістала! — гукає Зіна. — На „Платона Кречета“! Скорше переодягайся!

А сама ще в дверях скидає робочий костюм.

У театрі повно люду. Здається, через край плеще радість життя. Непомітно збігає час. Ще хочеться бути в театрі, а завіса спадає востаннє.

Переповнені щастям, міцно пригорнувшись один до одного, ідуть вони додому через залитий електрикою сад. І тут, наче ріка в повінь, розлились веселощі гуляючих після роботи людей. І серце наче пісню співає, наче гармонія грає голосиста, слів немає, щоб висловити красу життя, тільки тісніше притискаються один до одного.

А ранком удвох ідуть на роботу — інтересну, захоплюючу. Увечері лекція — теж разом з чоловіком.

Ранком 22 червня 1941 року, стоячи перед гучномовцем, Зіна відчула, як чиясь злобна рука хоче вирвати у неї це щастя, украсти, а коли не вдасться, то хоч зім'яти, роздушити, розбити його. І тут, перед рупором, вона вперше зрозуміла, що війна розпочалась не десь там, за тисячі кілометрів від Казані, з чимсь великим, що зветься державою, а ось тут, з її сім'єю.

Вона не хотіла відпускати чоловіка на війну одного — вона його дуже любила. Але вона пов'язувала з цією любов'ю щось більше, ніж одна любов до чоловіка. В її душі завжди жило те велике, що дало змогу на повне відчуття цієї любові. Ні! За це вона мусить сама битись, своїми власними руками захищати так важко здобуте.

І вона пішла на фронт добровільцем з чоловіком-лейтенантом.

З перших же днів вона була на полі бою в самому пеклі січі. Виносила поранених під зливою куль, під розривами мін. Спочатку було страшно. Але почуття любові, вірності минулому життю перемогло страх. І вона стала героєм. Так її звали бійці і командири, так її назвав генерал при нагородженні орденом. Та вона цього не розуміла; що значить герой? Вона просто сумлінно виконує доручену роботу.

В найтяжчі дні вона виносила спід вогню зі зброєю по шістдесят-сімдесят поранених. Та хіба вона могла винести менше, коли поранених було шістдесят чи сімдесят?

Скоро втяглася, звиклася з бойовим життям. І все, чого раніше боялася, не розуміючи, стало простим, звичайним, зрозумілим, як було простим, звичним і зрозумілим життя татарської дівчини Зіни, потім щасливої дружини Зінаїди Михайлівни.

Один день лише був незвичайним. Він навіки вривався в серце Зіни, залишивши дві глибокі зморшки на молодому чолі колись грайливої дівчини.

Вона сама винесла його спід кулеметного обстрілу, вона сама його перев'язала, цілувала... Та ніщо не допомогло.

Куля бандита зупинила серце Зіниного чоловіка і ще сильніше розпалила в ній жагучу ненависть до ворога і вірність друзям.

З цього часу Зіна стала зовсім дорослою, змужнілою жінкою, умудреною життям. Хоча смугляве свіже обличчя, лукаві чорні іскристі очі і таке ж чорне непокірне волосся, гнучке енергійне тіло були, як раніше, молодими, дівочими.

Тепер Зіна Баязітова—сержант, ткомсорг батальйону.

Всі свої знання війни, свою ненависть і любов вона поступово, але уперто і наполегливо, вкладає в душі і серця молодих бійців, що визволяють українські землі від погані німецької.

В ніч перед боєм вона провадила бесіди з комсомольцями про присягу, обов'язок, любов до вітчизни, про прекрасне життя, за яке вони б'ються, про німця-звіра, що убиває беззахисних жінок, замордовує дітей і стариків, знущається з матерів. Її прості, але яскраві, зогріті великою любов'ю до людей, слова западали глибоко в свідомість бійців, проростали там буйним зеллом і допомагали в бою, як зброя.

На світанку пішли в наступ. Треба будьщо захопити панівну висоту, головний вузол опору німців на цій ділянці. Командування надає дуже важливого значення захопленню цієї висоти.

Ішов бій за Хортицю на Дніпрі. Баязітова перебувала в бойових порядках. Вона під зливою ворожого вогню переповзала від одного комсомольця до другого, і живим, умлим, вчасно сказаним словом, запалювала серця на битви, короткими виразними оповіданнями викликала в пам'яті бійців яскраві картини того, за що вони йдуть, можливо, на вірну смерть. Та головна сила Зіниного слова була не тільки в задушевності і вмінні. Вона знала своїх бійців, знала їхні характери, їхнє життя, їхні сильні і слабкі сторони, і тому знала, кому що говорити, чим можна викликати відгомін серця, душі.

Бій виграли. І доля Зіниної заслуги в цьому була безперечною.

Але гітлерівці добре знали, що значить втратити цю висоту. Скоро вони підтягли сили, викликали танки.

Двадцять танків і за ними свіжопідкинута піхота ворога йшли на втомлених, змотаних тяжким боєм наших бійців.

Зав'язався нерівний бій. І коли напруження дійшло до тієї грані, за якою починається або перемога або відхід, упав смертельно поранений командир батальйону капітан Уточкін.

Розгубленість і замішання серед бійців викликала ця втрата. Ще хвилина — і бій проганий. Те, за що поклали голови стільки людей, може бути втраченим.

У бою час посувається секундами. Хвилина дуже багато значить, вона може вирішити результат багатогодинного бою. Та саме цієї хвилини не пропустила смілива і винахідлива Зіна, саме в цю хвилину бійці побачили поперед себе струнку постать чорноокої дівчини з автоматом в одній і гранатою в другій руці.

Вона була принадна і велична, як втілення перемоги, вона була вся порив і нестримне стремління вперед, як те життя, про яке вона так хвилююче розповідала бійцям. Вся її постать дихала непередаваною силою вабливого зачарування, що захоплює, полонить, тягне за собою інших.

Вона вигукувала якісь заклики. Та бійці не чули слів. Вони бачили це в її постаті, з виразу напівповернутого до них обличчя.

Всі її знали, всі її любили, любили за відданість, вірність, у всьому вірність. Вірність присязі, обов'язку, службі, особистому, загальному, вірність і відданість всьому, що дороге, близьке серцю.

Вони не могли не піти за такою людиною. Вони не могли підвести її, залишити одну, вони не могли не підкоритись волі цієї людини.

І вони бились з потрійною силою. Чотири години Зіна Баязітова командувала підрозділом і виграла бій.

І знов вона стала простою і звичайною дівчиною, що любить життя.

Така дівчина викликала любов і пошану. І їй часто пропонували молоді і красиві навічно зв'язати свою долю з ними. Та Зіна мало думала про майбутнє особисте життя, не говорячи вже про сучасне.

— Рано ще, — говорила вона, — після війни видно буде. Зараз треба німця бити, а не мріяти.

Та це було не зовсім так. Зіна інколи мріяла. І після війни їй хотілось мати таку ж сім'ю, як була раніше.

Їй здавалось, що вона колись зустрине людину з душею, схожею на забитого чоловіка.

Це говорила віруюча сила молодості. А сила, віра і молодість завжди перемагають.

КРОВ'Ю ОСВЯЧЕНА

Вони не звертали уваги на свою різнонаціональність. Просто здружились у боротьбі в ім'я єдиної мети. Тільки тепер кожний помітив власну національну особливість. І це почуття дало їм ще більше сили, вони відчули могутню єдність — джерело цієї непереможної сили.

Перед ними на пагорках, уквітчаний пухнастим інеем, красувався, наче в казці, чудовий гай. Вони його прозвали — черемховим. І справді — наче цвіла буйним цвітом запашна черемха. А за гаєм — місто. Чарівне старовинне невеличке українське місто. Там німці. Щоб оволодіти містом, треба спочатку взяти гай. Це ворожий форпост.

Двісті метрів не дійшов до гаю комсомольський танк. Роздушив три ворожих гармати, що били прямою наводкою по наших, вмисив у мерзлий чорнозем кулеметне гніздо. Але до гаю не дійшов. Підбив проклятий німець. А їх, нерозлучних вірних друзів, тяжко поранено. Тільки Ата Караєв зміг би доповзти до своїх.

— Іди, Ата, іди. Нам не допоможеш все рівно, а ти ще будеш потрібний. Іди, Ата, просимо тебе, — говорив Василь Паламаренко, натоптуваний кароокий полтавчанин, — а ми якось... Та ти не турбуйся за нас.

І він винувато поглядав на свої перебиті ноги, на пошматоване тіло Миколи Снігірьова.

Снігірьов лежав з заплющеними очима, з білим, як сніг, обличчям. Голос Василя наче пробудив його від глибокого сну: Очі блимнули і наче осяяли блакитним сяйвом присутніх, наче зогріли.

Чорний, засмаглий Ата Караєв уже було рушив та ласкавий голос Миколи зупинив його, мов притяг до землі невидимим магнітом.

— Іди, Ата, не бійсь, ми дешево не віддамо себе, — ледь чутно простогнав Снігірьов. — Дружині і дітям напиши, як... Вони в мене хороші, зрозуміють...

Ата зупинивсь. Він випроставсь під прикриттям танка на весь зріст.

— Мій народ ніколи не залишає друзів у біді! — гордо промовив Ата.

У нього досить сили, щоб якось донести їх обох до своїх. І він почав ладнати з поясів зачепи, перев'язі. Та з цієї затії нічого не вийшло.

Знову заревла артилерія, знов наші пішли в наступ. Але німчура відкрила такий густий вогонь, що піхота мусила залягти, а потім відійти назад.

Снігірьов, який спостерігав цю картину, підвівсь на руках і довго роздивлявся навколо. Погляд на чомусь зупинився. В очах наче сонце спалахнуло.

— Гаразд, друзі,— промовив Снігірьов,— допоможем нашим, треба діяти. Бачиш, Ата, он кулемет валяється. Тягни його сюди. Тільки обережно, щоб не помітили.

А час поволі, як поранений, неохоче, втомлено повз до вечора.

Знов ударили гармати. Наші вирішили сьогодні ж зламати опір німців, не дати їм скористатись передишкою і підтягти свіжі сили.

На черемховий гай ішли наші танки. І ось коли вже правофлангова машина підходила до гаю, десь зовсім близько від поранених друзів застукотіла протитанкова гармата і наш танк зупинився.

— Підбили,— з боєм видавив з себе це слово Ата.

— Тепер, хлопці, за нами слово,— чомусь весело вигукнув Паламаренко і хотів схопитись на ноги. Біль зморщив обличчя. Василь застогнав і осунувся на сніг.

— Розумію! Тягни, Ата, з танка крупнокаліберний!— скомандував Снігірьов.

— Стій, стій! Краще тягни мене в танк, звідти видніше,— і знов обличчя перекошилось від болю.

— Скоріш!

Танк, спритно маневруючи, летів прямо на гармату. І хто його знає чим закінчився б двобій, але тут заговорив кулемет з танка, який німці рахували зовсім мертвим. Стріляв Паламаренко, а Снігірьов і Караєв тим часом закінчували ладнати трофейний кулемет.

Не урахувала німчура незламної волі і міцності радянських людей. Прийнявши танк і екіпаж його за цілком виведений з ладу, вони встановили свою протитанкову гармату так, що, не зважаючи на прекрасне маскування, її добре було видно Паламаренкові. І молодий, дужий юнак, сходячи кров'ю, мстивсь за себе і своїх друзів. Жоден з рощоту протитанкової гармати не врятувавсь від його влучних куль.

Наша піхота вже добігала на рівень підбитого танка. Ще ривок—і вона вдереться в окопи і бліндажі ворога. І тоді горе йому!

Але німці вирішили попередити і піти в контратаку.

Наче розверзлась земля і всі сили пекла з неймовірним галасом висипали на поверхню. Їх було далеко більше наших. Саме на це вони й розраховували і бігли вперед, підбадьорюючи себе вигуками.

І раптом, чого вони ніяк не сподівались, з боку, майже з тилового флангу, полосонуло контратакуючих, як бато-гом, шаленим кулеметним вогнем. Від несподіванки передні зупинились. А вогонь прямо заливав їх. Бойові ворожі порядки змішалися. Ще, ще трохи і наша піхота, скориставшись підмогою, зімне, розчавить, відкине ворога.

Та саме в цю кульмінаційну хвилину знепритомнів тяжко поранений Снігирьов, що стріляв з німецького кулемета, якого притяг Караев. Надто багато крові вийшло з його міцного тіла. І так довго він тримавсь лише нервовим напруженням волі.

Ата Караев в цей час був далеко від кулемета. Він збирав патрони, набивав їх в ленти і тоді подавав Снігирьову. Радісно вистукував тільки кулемет Паламаренка.

Караев помітив безсило розпластане тіло Снігирьова. Зневажаючи маскуванням, він біг, випроставшись на весь зріст, до знепритомнілого друга. Це помітили німці. Догадавшись, звідки б'є кулемет, вони відкрили мінометний вогонь по трьох друзях.

Одна міна розірвалась просто на поверхні танка, і кулемет Паламаренка теж замовк.

Все це сталося за якусь хвилину чи дві. Але Караеву здалось за вічність. Він бачив тільки переважаючі сили ворожої піхоти, яка ось-ось нападе на нашу.

Першою полосонула гітлерівців влучна черга Караєва. А потім ожив і кулемет Паламаренка. Вогнева допомога підоспіла вчасно.

... Пухнасті, лагідні метелики тихо кружляли і м'яко осідали на поковиряний асфальт старовинного українського міста. За містком ще чути було розриви мін, тріскотняву кулеметів. Полихали будинки на головній вулиці, підпалені німцями. А на стрункому, густо обсадженому липами і каштанами, бульварі було безлюдно і тихо.

Трое друзів їхали на широкій гарбі, дбайливо вимощеній соломою.

— Люблю я цю землю,— сказав Ата, забувши з радощів про нестерпний біль у забинтованій голові.— Серце терпело, як покидав її у сорок першому. А тепер...

Він виразно клацнув язиком.

— От ти туркмен, Ата, а любиш Україну, як я.

— Вона моя сестра — рідна, близька, красива і ласкава.
— Да-а,— мрійно протяг Снігірьов, прислухаючись, як все далі і далі на захід посувався гуркіт бою.— У дружбі наша сила. А у Вітчизняній війні вона зроста, стала ще міцнішою, кров'ю освячена.

ТАЄМНИЦЯ БОЙОВОГО КОРАБЛЯ

Новела з циклу „Легенди моря“

Коли на есмінець прибув новий матрос Валентин Тополя, старшина другої статті Олександр Чорнобров, засапавшись, прибіг в кубрик і кинувся до новоприбулого:

— Він! Й же богу він! Ну вилита сестра!— вигукував Олександр, вдивляючись в обличчя Тополі.

Перед ним стояв юнак рідко стріваної ідеальної статури. Він був одного зросту з Олександром, а Олександра, слава богу, зростом природа не обідила. Тільки в цього гордо виструнченого хлопця форми тіла були тоншими і гнучкішими. Смуглявість свіжого продовгуватого обличчя не в силі була приховати здорового рум'янцю на ледь опуклих, як у дівчини, щоках. Невеличкий кирпичний ніс і соковиті, немов налиті вишневим соком, припухлі губи надавали його обличчю виразу дитячого безхитрого озороування. А коли він посміхнувся, ряд рівних, дрібних, як разок намиста, зубів заіскрився, наче сніг в сонячний морозяний день, а на щоках несподівано з'явилися ямочки. Ця посмішка робила його обличчя зовсім схожим на дівоче. Але гарно пригнана червонофлотська форма, що підкреслювала міцну поставу, хвацько одягнена безкозирка і суворі, мужні карі очі, гостро виблискуючі спід густих довгих чорних вій, примушували забути перше враження.

Новоприбулий дивився нерозуміючим, трохи переляканим поглядом на екзальтованого широкоплечого дебелого матроса з добрим обвітреним вилицюватим лицем.

— Браток! Ми, брат, з тобою давно знайомі, заочно вроді.

Валентин Тополя знизав плечима. На красивому обличчі сильніше загравав рум'янець і тепер воно зовсім було схоже на дівоче. А можливо це тільки так здавалося Олександрові, і саме тому, що було надто схоже на лице його коханої дівчини.

— Як же це? Поясніть,— співучим приемним грудним контральто спитав Тополя.

— Сестра у тебе є?

— Навіть дві.

— Правильно, ти і єсть! А зовуть їх як?

— Одну Оксана, а... Та що з вами... що з тобою?

Чорнобров побілів, як піна за кормою, і кулаки стиснув, аж в долонях зарипіло.

— Твоя сестра — була моя наречена. Ех, браток, ти не знаєш, що таке любов. Молодий ще.

І спохмурнів, брови насупив, жовна заграли і обличчя стало зле, рішуче, вольове. Таким його завжди знали товариші. Він надто страждав. Та горя свого нікому не довіряв. Це була його таємниця. А мучило воно його до болю в тілі. Коли б вона померла або розлюбила його — то інша справа. З його характером сильної людини, що дивиться на життя просто, безхитросно, не ускладнюючи його зайвим роздумуванням, він би скоро переборов своє горе. Але її насильно вирвали з цього прекрасного життя. І хто ж? Чужий, невідомий, брудний і грубий, що прийшов на чужу землю топтати напрацьоване не його руками, убивати, мучити, гвалтувати. І за що? Тільки за те, що люди хороше жили, не стоячи на дорозі нікому.

І Олександр страждав. Але не пасивно. Його страждання втілювались у помсту, страшну помсту, яка живила його силою, а сила розряджувалась в рішучому діянні.

Прозвучала команда — і всі кинулись по місцях.

З цього часу Валентин і Олександр стали нерозлучними друзями.

Ставний, молодий, майже дитина, з ясними карими очима, молодецькою виправкою, сміливий, рішучий і терплячий, Валентин став улюбленцем корабля. Люба справа ладналася в його руках, кожне завдання виконувалось чітко і швидко. Валентин завжди з'являвся в найнебезпечніших місцях.

А як він пісні співав під гітару! Сяде, поведе тонкими та довгими пальцями по струнах — і полетиться м'яке жіноче контральто.

— Валька у нас під Кармен Сіту работає, — сміялися червонофлотці.

Уже не раз він ходив в нічний розшук з десантом, уже приволік двох „язиків“ з берега...

Сьогодні висадили невеличку десантну групу на узбережжя Криму. Завдання — добратись до міста, проникнути в сейфи гестапо і забрати важливі папери.

Висадилося десять чоловік. І серед них Валентин і Олександр, який ніколи не відставав від молодого друга.

Хлопці інколи навіть жартували з цього, називаючи їх за-коханою парочкою. Олександр широко реготав з цієї вигадки, а Валентин ніяковів, шарівся.

Олександр був другом і учителем молодого моряка. Він безмежно любив замордовану гітлерівцями сестру Валентина і тому йому було якось спокійно і затишно коло Валентина, приємно було відчувати свою дружбу з її братом. Коли він дивився на нього, слухав його голос, йому здавалось, що він бачить Оксану, чує її голос, так дуже подібні вони були між собою. Валентин багато розповідав про сестру, про те, як одного разу, сяюча від щастя, вона вбігла в його кімнату з листом у руках; стрибала, співала і все говорила, який у неї хороший Саша — краший над усіх в світі. А потім, танцюючи, вискочила в сад через вікно... Шкода, що вони не зустрілися раніше з Олександром. Завжди якось так траплялося, що коли він приїздив на вакації, Олександр був зайнятий і не міг залишити роботу, а коли приїздив Олександр — він уже був у консерваторії.

— А ми стали б друзями ще тоді; обов'язково! — І Валентин чомусь зітхав.

Валентин бачив як по цій розповіді темні очі Олександра червоніли. Тоді він переключав розмову на тему майбутньої вилазки, як він буде мститися за свою ласкаву, добру сестру і тоді помічав, як змінювався вираз очей Олександра.

Перебуваючи завжди разом з Валентином, Олександр відчував коло себе Оксану, наче біля нього була вона, наче вона жива, чекає його. Взагалі йому завжди хороше було з Валентином.

Ось і зараз, пробираючись серед каміння, що обірвалося з верхів'я Ай-Петрі, серед колючих чагарників дикої шипшини і глоду, Олександр упевненіше крокував, відчуваючи поряд вірного друга — міцного і сміливого, з яким довічно здружило одно велике горе.

Густа смолиста темрява здавила все навколо в своїх чіпких обіймах. Вітер грізно, застережливо свистів у стрімких ущелинах, з диким завиванням виривався на верхів'я, нещадно накидався на вихрасті хмари, що швидко неслися темним небом, і зло і безжально шматував, рвав, метав, терзав їх, розкидаючи на всі боки, наче вони були кривні вороги його. І тоді світлішало, тьмяні південні зорі ласкаво і тепло посміхалися з спокійної, визволеної від тягару хмар, синяви, стихало зловісне виття бурі, тільки верхів'я

дерев стогнали хвилястим шумом, тільки море вдалині билось об берег, громихаючи валунами.

— Валя, а, Валя! В таку ніч розтерзали Оксану. — І Олександр здавив пругку мускулясту руку Валентина.

— Будь безжальним, Олександре, як вітер, — і Валентин вказав рукою на пошматовані хмари.

До мети вони дійшли разом з поривом бурі, як продовження її. Вартових зняли без жодного утруднення. Увірвалися в будинок, накривши сонним все гестапівське гніздо, що, ховаючись від бурі, заповзло в теплі міхові ковдри. Забрали потрібні документи, захопили з собою начальника і повернулись, наче з звичайної роботи, до моря, де їх в умовленому місці чекав катер.

Та, очевидно, хтось непомітно вислизнув з осинового гнізда і підняв на гвалт гарнізон.

Майже біля самого берега моряків настигли гітлерівці. В бляклому світанку матроси помітили ворожих автоматників, що бігли берегом.

Групою десантників керував старшина другої статті Олександр Чорнобров. Розмірковано, не хапаючись, Олександр наказував: троє з документами і „язиком“ продовжують бігти до катера, решта їх прикривають. От і все.

— Лягай! Приготуйся до відсічі атаки! — командував Олександр. — Головне завдання — якомога довше затягти бій.

— А потім знищити всіх доноги! — додав Валентин.

— Правильно! Переглушимо, не вперше! — гаркнули семеро безстрашних.

Вольовий вигук матросів, що несподівано ввірвався в стихаючий шум бурі, пригнув німців до землі. Як по команді, декілька десятків гітлерівців попадали на каміння і відкрили безладний огонь.

Хитрими обходами, заповзаннями, взагалі умілим розташуванням сил, Чорнобров домігся того, що німці кинулись тікати, залишивши до двадцяти убитих. Та загинув і матрос-гармоніст Костя. Останні поспішали заховатися в горах. Валентин і високий моряк несли тіло героя.

Але недовго їм довелося іти. Великий загін німців оточив їх біля виходу на шосе.

Довго кипів справжній бій. Дорого німчурі обійшлося це оточення. За кожне життя чорноморця вони платили десятком своїх голів.

Але кінчилися боеприпаси. Треба знаходити вихід із становища.

— Гей, хлопці! Хоч пан, хоч пропав — вдруге не вмирати! За мною!

І Чорнобров з Валентином та присадкуватим матросом Бадридзе ринулися в гущу німців пробивати собі дорогу.

Летіли каски, лахміття брудно-зелених шинелей, черепки розтрощених голів. Але кількісна перевага була на боці ворога. Упав Бадридзе. Потім, весь закривавлений, осів на землю Олександр. Та його захищав Валентин. Він бився автоматом, потім схопив величезний грабовий сучок і голоншив ним гітлерівців, що валом валили на нього і Олександра. А коли вибили з рук і цього дрючка, він схопив за ноги першого, що підвернувся під руки, солдата, і немов мечем, розмахнувся ним і ударив рябого унтера, який намагався приколотити Олександра.

За спири на Валентина накинулись двоє здоровенних німців і збили його з ніг.

Підійшов офіцер. Він довго і пильно вдивлявся в обличчя Валентина і на розірвану на грудях матроску.

— А-а-а!—протяг він, лукаво підморгнувши.

Крізь закипілу на очах кров Олександр бачив цей погляд і чув протяжне задоволене „а“ офіцера. Він злякався за Валентина, що стояв до нього спиною: напевно пізнав в ньому когось раніше йому знайомого. Але кого? Він чув, як у розпачі бою Валентин кричав: „За брата, за сестру“. Але який же в нього може бути ще брат?

— Роздягти!—скомандував офіцер.

До Валентина підбігли солдати, але в ту ж мить котком покотилися геть.

— Ну!—крикнув офіцер.

На Валентина накинулись з десяток фриців і, не зважаючи на його відчайдушний опір, роздягли.

Олександрові ставало все гірше й гірше, очі самі закривалися, починались якісь дивовижні марення. Але нежданий і ненатуральний в цих обставинах регіт, що нагадував жереб'яче іржання, повернув його до дійсності. Він розплющив очі і... знепритомнів. Йому здалося, що перед ним стояла небаченої тілесної краси дівчина. І то була Оксана.

Опритомнів Олександр у госпіталі. Коло нього сиділа сестра-жалібниця.

— Сестриця, де я?

— Як де? У госпіталі.

— У якому?

— У німецькому.

— Як у німецькому?

— А ти не хвилюйся, з тобою я, бачиш, руська.

Олександр підхопився, кров проступила через бинт на голові.

— Заспокойся, хлопчику, який ти непонятливий. Покладись на мене.

— Всі ви тут однакові!

— Тихше, дурненький.

Сестра нахилилась і щось шепнула йому на вухо. Олександр ліг.

— Сестра, а, сестра! Зі мною був морячок один, Валентином прозивається, молоденький такий — не знаєш, де він?

— Не знаю. Дівчину одну привели. В гестапо перебуває. Звуть її, правда, Валя. Тільки ж то дівчина. А морячка—щось не чувала.

Невже то була правда? Не може бути! Йому просто привидилась Оксана. А чому ж вони так хітливо сміялися? Та що я і зараз не при своєму умі? І він струснув головою. Різкий біль зупинив роботу пам'яті. Олександр впав в забуття.

Прокинувся від різкого штовхана в спину. Одкрив очі і... і знов не повірив їм. Перед ним стояла його незабутня Оксана в габардіновому платті сестри-жалібниці. Поруч — німецький офіцер.

— Ти знаєш цю дівчину?

Олександр ще не розібрав — наяву все це чи сниться. Перед ним стояла і Оксана і не Оксана. Тепер він помітив, що ця була красивіша Оксани — ті ж очі, але з якимсь іншим невловимим блиском, ті ж губи, але рот менший і губи тонші, ті ж вії, але пухнастіші і довші, ті ж брови, але ледь більш вигнуті.

Він довго дивився на дівчину і нарешті промовив:

— Не знаю.

— Що ж ти своїх не пізнаєш уже? Ти не бійся, ми не звірі. Бачиш — лікуємо тебе.

Олександр мовчав.

— Вона ж була одягнена в форму матроса і билася разом з тобою, навіть захищала тебе,— і він іронічним поглядом озирнув горду постать статурної дівчини.

Олександр мовчав.

— Ну, видужуй. Ходіте, мадам, тобто, пробачте, баришня.

І видіння зникло в дверях.

Олександр заплющив очі. Здається це не видіння, а

дійсність. Але як же це могло статися? Тепер він добре роздивився — це був Валентин, але... це була дівчина. Як же все це трапилось? Куди ж він, природжений моряк, з очима шуліки, дивився раніше? Вірна, віддана любов до Оксани засліпила його.

Прийшла сестра.

— Ну що? Умовляли, говорили ласкаві слова, що ми, мовляв, лікуємо вас, турбуємось. Вас, мовляв, обдурювали, говорячи, що німці звірі?

— Майже так. Але ще всього не встигли сказати, приберегли до наступного разу.

— Так вони завжди поводять себе з потрібними для них людьми, а потім, помучивши, розстріляють.

— А до чого ти все це говориш, сестро? Я й сам добре знаю.

— Та так, все ж краще сказати наперед, щоб не обманювалась людина.

Олександр образився.

— Який ти такий, що й на козі до тебе не під'їдеш, так і фиркаєш.

— А ти під'їзди чимнебудь іншим.

А ще через три дні ця ж сама медсестра влаштувала Олександрові втечу. І не просто втечу, а взяла участь у визволенні Валентина, тобто тієї дівчини, яку приводив до Олександра офіцер.

У буряну ніч, подібну до тієї, коли Олександр з Валентином пліч-о-пліч йшли по горах в місто до будинку гестапо, повели Валю на квартиру до офіцера.

Серце Олександра стискалося, трепетало, рвалося з грудей, кликало на безрозсудні вчинки — воно любило. В ньому з новою освіжаючою силою запалала велика, чиста, свята любов до Оксани. Тільки тепер її звали Валею.

Невже споганять у тому сірому, понурому будинку святиню його кохання.

Сестра стримувала Олександра від похапливості, міцно вхопившись за рукав. Підходили до місця, де вирішувалась доля моряка. Сестра пішла до хвіртки і заговорила з знайомим солдатом, що вартував житло офіцера.

Тим часом Олександр підкрадався до вікна, що виходило в садок. Він мусить просунути в щілину тоненьку сталеву платівку і відкинути з клямки віконну зачіпку.

Цю операцію він швидко і майстерно виконав.

Олександр не пам'ятав, як плигнув у кімнату. Але тут його приголомшило, зім'яло.

— Не встиг,— йокнуло у всьому тілі.

У сусідній кімнаті чулися метушня, хрипіння. Там, певно, душили, м'яли, терзали його любов.

І в ту ж мить він відчув такий приплив сили, що в один стрибок опинився там, звідки чулась метушня.

Перед ним стояла Валя.

— Сашенька! Рідний! Тікаймо!

— А він?

— Я сама справилась.

Аж коло самого берега, де,— як і казала сестра,— чекав човен, вони сіли. Валя пішла за скелею переодягтися в моряцький костюм, який їй дала медсестра.

Море бушувало. Десь далеко спалахували білі блискавки і лунки розкати грому, все наближаючись, перекочувались хвилями і глухо віддавались важким відгомонам у горах. З моря підіймався шалений норд-ост і розлютовано нападав на хмари, безжально розкидав їх по небу. Та наперекір осатанілому норд-осту, насупіоти нього насувалась перша весняна гроза. І одступав безсилий норд-ост, а звідти, де блискало і грохотало, легко линув лагідний, ласкавий подих весни.

Під скелею, міцно притулившись один до одного, сиділи двоє закоханих.

— Я люблю тебе, Валю!— наче зі скелі упали, як зірка з синяви неба, натхнені слова Олександра.

— І я тебе люблю,— відгукнулась луна голосом Валі. Обличчя її не було видно. Та коли пильно вдивитись в нього, то можна побачити закохані очі— ясні, променисті, ніжні. Але вони дивились вдалину, за море.

Олександр прихилив до себе її голову і хотів поцілувати очі.

Її далеко умчали легкокрилі, заманюючі, всеобіцяючі мрії. Вона не відчула дотику руки Олександра. Потім стрепенулась і рішуче відштовхнула його від себе.

— Не треба, Саша, не треба. Я люблю тебе. Але не тією любов'ю, що ти мене любиш.

Він здригнувся і відсахнувся усім тілом.

— Так, Саша, я люблю іншого. Я клялась йому!

Перед ним все замиготіло, перевернулось, потім провалилось у темну, вируючу безодню.

Грім ударив ближче. Спалахнула блискавка. І здавалось, освітила свідомість йому. Стало все ясно— удруге в житті втрачає він щастя, яке, здавалось, само прийшло до його рук. Не зумів утримати.

І він став на коліна.

— Я без тебе не можу жити!— немов вітер простогнав, падаючи з урвища.

Олександр вперше в житті плакав.

Валя взяла його за руку.

— Чудний ти, Саша — все вихваляв переді мною свою вірність, а мене штовхаєш порушити її.

З тону її голосу, з дотику її руки Олександр зрозумів, що для нього все скінчено. І він замовк. Навіть слова Валі, схожі на зітхання, не вивели його з заціпеніння — вона наче подумала голосно:

— Шкода, що раніше не стрілися... Ти хороший, Саша... Я тебе теж люблю... дуже...

Небо розкололи на сотні шматків вогняні коренища. Олександр і Валя побачили на гребені засніженої хвилі катер. Він то поринаючи, то вихоплюючись на поверхню, наближався до скелі і, нарешті, пристав до берега.

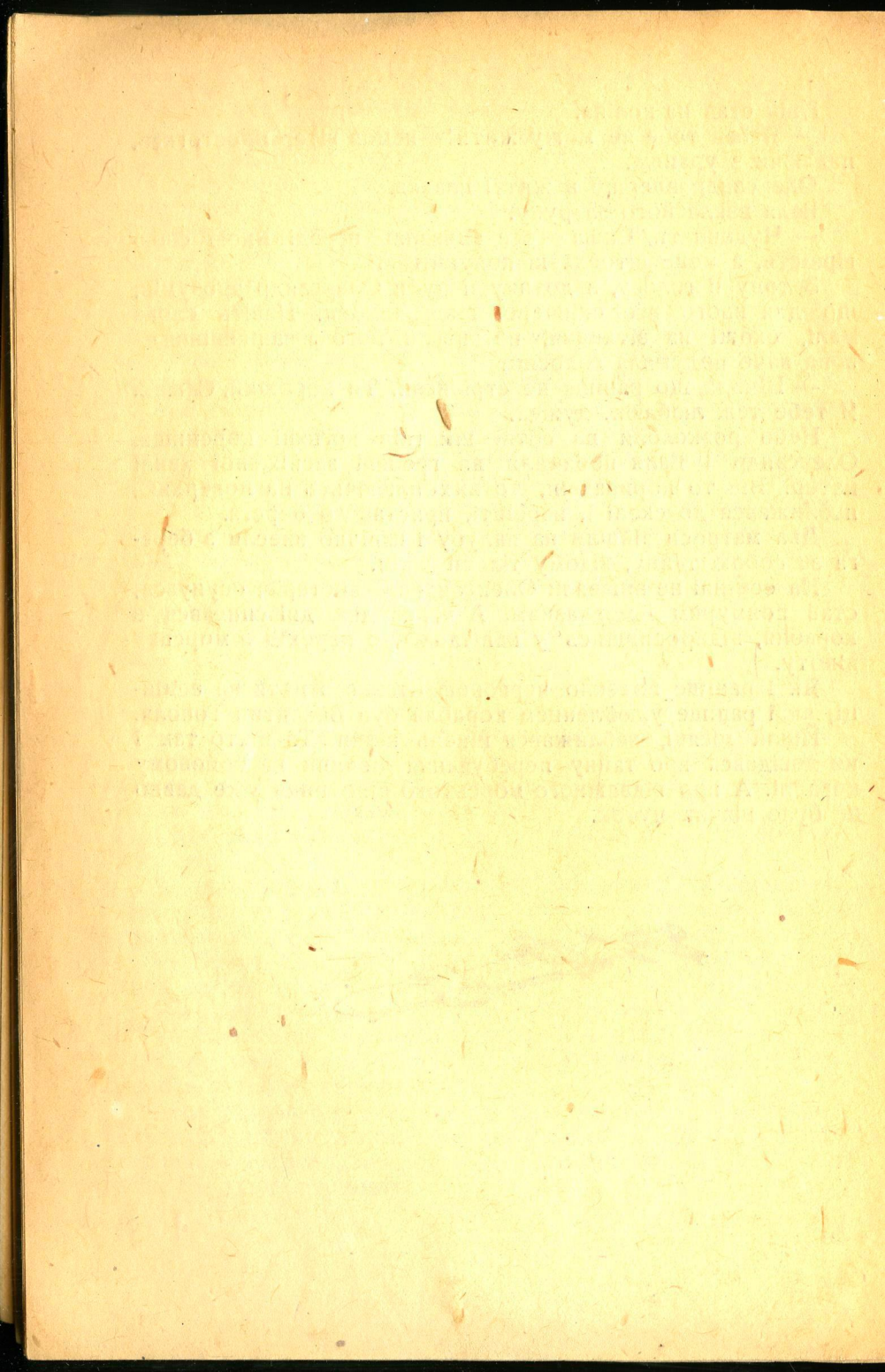
Два матроси зійшли на палубу і навічно знесли з берега за собою тайну, відому тільки двом.

На есмінці не впізнали Олександра — постарів, осунувся, став похмурим і мовчазним. А через два дні списався з корабля, відпросившись у капітана про перехід в морську піхоту.

Як і раніше потекло червонофлотське життя на есмінці, як і раніше улюбленцем корабля був Валентин Тополя.

Йшли місяці, наближався кінець війни. Та ніхто так і не довідався про тайну перебування дівчини на бойовому кораблі. А про відважного морського піхотинця уже давно не було ніяких чуток.

З М І С Т

	Стор.
Тирса шелестить	3
Король повітря	8
Небезпечна людина	13
Пісня про руського льотчика	17
Рожеві хмарини	21
Таємничий гість	26
Крила орла	30
Материнська молитва	35
Друзі	39
Син гарячих степів	43
Переможена смерть	46
Перше кохання	50
Чорноморці	58
Блакитна квітка	62
Вірність	66
Кров'ю освячена	70
Таємниця бойового корабля	73

Редактор Л. Новиченко

Андрей Трипольский — Дорога на Днепр
(Фронтовые очерки и рассказы)
(На украинском языке)

БФ 00933. Зам. 532. 5¹/₄ друк. арк. В 1 друк. арк. 38.000 зн. Тираж 10.000.
Підписано до друку 12-1X 1944 р. Харків, друкарня ім. Фрунзе.

283392.

